

Грін Олександр Олексійович
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Закарпатський державний університет

УТВОРЕННЯ ТА ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНИХ КОМІТЕТІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (1944 – 1945рр.)

Процес державотворення на теренах краю періоду 1944-1945 рр., на нашу думку, слід розглядати з огляду на декілька важливих чинників, які суттєво вплинули на перебіг тогочасних, доленосних для жителів Закарпаття подій, зумовивши їх складність і суперечливість.

По-перше, його не можна штучно відривати від геополітичних реалій, які почали складатися напередодні закінчення другої світової війни. Закарпаття, займаючи дуже зручне, географічно важливе положення в Центральній Європі, поступово почало перетворюватися у «троянського коня» сталінської дипломатії і військового командування для вирішення стратегічних цілей - забезпечення виходу СРСР на значний оперативний простір дунайської низовини, а згодом всієї Південної Європи. Залишалося врегулювати відносини з союзником - Чехословаччиною, основою яких на протязі періоду 1939-1944 рр. все відчутніше поставала «проблема Підкарпатської Русі». На основних етапах, характері цих відносин доцільно зупинитися окремо.

По-друге, післявоєнне державне будівництво в Закарпатській Україні слід розглядати у контексті національно-визвольного руху I пол. XX століття, який досягав найбільшої гостроти у 1918-1919 та 1938-39 рр. Цей зв'язок можна помітити, проаналізувавши склад делегатів Першого з'їзду Народних Комітетів [1,47-54].

По-третє, не слід забувати, що політична, парламентно-вихована еліта (в т.ч. комуністи) Закарпаття здобула певний політичний досвід, перебуваючи у правових системах різних європейських держав протягом I половини XX століття. Особливо це проявилось у нових історичних умовах визволення, коли комуністи,

маючи в минулому незаперечний досвід діяльності серед широких мас, зайняли чітку позицію, яка і визначила подальшу історію Закарпаття.

По-четверте, наявним було прагнення значної частини населення краю, вистраждане величезною ціною на протязі довгого часу поневолення, зажити нарешті вільно на своїй рідній землі.

По-п'яте, не можна не відзначити провідну роль КПЗУ у державному будівництві Закарпатської України. Саме тоді закарпатські комуністи взяли на себе відповідальність за визначення майбутнього свого краю, за долю народу, за керівництво різними сферами суспільного життя.

По-шосте, слід враховувати, що процес державного будівництва, розгортання руху за возз'єднання з Україною, перші соціально-економічні та культурні заходи народної влади на початковому етапі співпадали, а в подальшому і реалізовувались згідно з концепцією радянської новозайнятих територій, досконало розробленою, випробуваною радянським тоталітарним режимом на прикладі країн Прибалтики та Західної України. Розвиток історичних подій на Закарпатській Україні показав, що чим більшими ставали розходження між діями керівництва НРЗУ та планами її імперських покровителів, тим швидше проходив процес адміністративного оформлення загальноприйнятих населенням краю рішень у вигідному тільки для СРСР розрізі.

Незаперечним залишається факт, що зі вступом Червоної Армії на територію краю тут значно активізувалося суспільно-політичне життя. Очищення Закарпаття від угорсько-фашистських загарбників дозволило швидко ліквідувати окупаційний режим, створити сприятливі умови для піднесення громадсько-політичної активності населення, що виразилося у формуванні органів місцевого самоврядування, у безкорисливій допомозі армії-визволительці, у добровільному вступі до Червоної і Чехословацької армій, у розгортанні руху за возз'єднання краю з Радянською Україною.

Ще в ході бойових дій та в перші дні після вигнання окупантів у містах і селах Закарпаття почали утворюватися або легалізуватися органи місцевого самоврядування. В різних районах вони називалися по-різному: в одних - народні комітети, в інших — міські управи. Згодом утвердилася їх загальна назва -

Народні Комітети.

На першому етапі після визволення Народні Комітети утворювалися з допомогою народної ініціативи представниками частин Червоної Армії. У військових документах того часу зазначалось: «Перші народні комітети не стільки обирались, скільки призначались командирами військових частин, які оволоділи тим чи іншим населеним пунктом... після короткої бесіди командири дивізій, полків, а іноді і батальйонів призначали 5-7 чоловік у тимчасовий народний комітет (виборів не було, тому ці комітети мали назву тимчасових), однак призначення народних комітетів проходило не без участі народу. Селяни самі підказували кандидатури, відхиляли ту чи іншу небажану кандидатуру. Але таких небажаних було відносно небагато» [2, 12].

Певний час продовжував працювати старий державний апарат, бо за вказівкою військового командування Червоної Армії всі чиновники повинні були залишатися на своїх місцях і продовжувати роботу. У відповідності до договору між СРСР та Чехословаччиною в кінці жовтня 1944 року на Закарпаття прибула чехословацька урядова місія на чолі з міністром Ф.Немецом. Нею була розгорнута активна діяльність на території Рахівського, Тячівського, Хустського, Севлюшського (Виноградівського) та Волівського (Міжгірського) округів.

Одним з перших 19 жовтня 1944 року на загальних зборах селян було обрано Рахівський сільський Народний Комітет, а вже 22 жовтня на зборах представників сільських Народних Комітетів Рахівського округу - Рахівський окружний Народний Комітет [3, 399-400].

26 жовтня створюється Мукачівська тимчасова міська управа. 29 жовтня розпочав свою роботу Тячівський окружний Народний Комітет. В той же день було обрано Хустський окружний Народний Комітет [3, 401-402].

12 листопада, за повідомленням тогочасної преси, «на відповідальних зборах представників всіх верств населення міста Мукачева було обрано Народний Комітет [4, 3]. В той же день на зборах жителів міста Ужгорода було обрано Народний Комітет, до складу якого увійшли 55 чоловік [4, 2]. Завдання, що мали розв'язувати органи народної влади, характер їх діяльності визначались

потребами життя.

Поступово на Закарпатті в таких умовах почало складатися багатовладдя, представлене Народними Комітетами, військовими комендатурами Червоної Армії і чехословацькою адміністрацією. В умовах розгортання масового руху за вихід зі складу ЧСР та у зв'язку з присутністю військових частин СРСР такий стан рівноваги поступово став схилитися на користь Народних Комітетів. Останні використовували навіть дрібні побутові конфлікти між населенням, яке їх підтримувало, та представниками чехословацьких військових частин, дислокованих на території, підконтрольній Народним Комітетам. Так, газета «Закарпатська правда» - орган ЦК КПЗУ - повідомляла про те, як чехословацькі солдати та польові жандарми за підозрою у порушенні громадського порядку затримували представників та міліціонерів Народних Комітетів, відводили їх до казарм, де силою заставляли підписувати протоколи. Такі адміністративні правопорушення кваліфікувалися іншою стороною «як бандитські дії чехословацьких фашистів, спрямовані проти нашого народу, його волі і незалежності» [5, 61].

Аналізуючи процес утворення і початковий етап діяльності Народних Комітетів з точки зору еволюції і правового статусу органів державного управління Закарпатської України можемо дійти наступних висновків:

1. Не дивлячись на те, що вибори Народних Комітетів проходили на широкій демократичній основі, вказані органи місцевого самоврядування не можна назвати легітимними через відсутність закону про вибори з певним порядком висунення, чіткою нормою представництва, окресленою сіткою виборчих округів та дільниць, територіальних виборчих комісій, порядку складання списків виборців, висунання кандидатів, порядку голосування. Хоча, слід зазначити, що вже на початку листопада 1944 року під час виборів до окружних Народних Комітетів була встановлена певна норма представництва - один представник від 1000 населення [6, 34].

2. На першому етапі після визволення Народні Комітети на місцях інколи створювалися прямими директивними вказівками військових Червоної Армії як альтернатива старому державному апарату, що продовжував діяти.

3. Народні Комітети, які склалися з прихильників чехословацьких властей і виступали проти руху за возз'єднання, «були ізольовані органами громадської безпеки» [2, 13].

4. У процесі виборів до сільських, міських та окружних Народних Комітетів радянські війська «допомагали» населенню віддавати свої голоси за комуністів.

5. Народні Комітети, як стверджують дослідники, «утворювалися не за єдиним стандартом, структурою, числом, а у відповідності з потребами того чи іншого населеного пункту» [2, 13].

Отже, аналізуючи зміст діяльності Народних Комітетів, виходячи з основних принципів теорії «класової боротьби» і спираючись на загальнолюдські цінності слід визнати близькою до істини точку зору, згідно з якою заходи та починання, здійснені Народними Комітетами на місцях з листопада 1944 до кінця 1945 рр., були періодом народної демократії, в якій змішалися колишні інституції та стара буржуазна система з новими радянськими установами.

Література:

1. Троян М.В. Того дня зійшло сонце возз'єднання.-Ужгород, 1979.-134с.
2. Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 - січень 1946рр.).-Ужгород, 1995.-107с.
3. Шляхом жовтня. Збірник документів.-Т. VI.-Ужгород.-1965.-443с.
4. Закарпатська правда.-1944.-13 листопада.
5. Державний архів Закарпатської області.Ф.Б/н.Оп.1.Од.зб.61.
6. Худанич В. Перший з'їзд Народних Комітетів Закарпатської України// Закарпатська Україна. Осінь 1944 року: Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю визволення Закарпаття від фашизму та 50-річчю Першого з'їзду Народних Комітетів Закарпатської України.-Ужгород, 1995.-138с.